
Az orosz flotta története (IX–XIX. század)

Egyszerű, de az időkeretek miatt mégis figyelmet felkeltő azon monográfia címe, amely az orosz hadiflotta történetének egy jelentős időszakát dolgozza fel: *Az orosz flotta története. IX–XIX. század*. A záró évszázad már első gondolatra is teljesen érthető, hiszen a XX. század technológiai fejlődése és politikai változásai miatt feltételezhetően nem férne meg az orosz flotta története egy kötetben az azt megelőző évszázadokéval, azonban, ha valamelyest ismerjük Oroszország történetét, az orosz haditengerészet kezdeteit leginkább a XVII–XVIII. század fordulóján bekövetkező, Nagy Péter általi területi hódítások és katonai reformok idején keresnénk. Kézbe véve a kötetet gyorsan nyugtázzhatjuk, hogy gyanakvásunk nem volt hiábavaló, hiszen az első fejezet végén már el is jutunk Nagy Péter haláláig. Sőt, a IX–XVIII. század közötti időszak tárgyalására a 680 oldalas könyvből alig jutott több 20 oldalnál, de ennek is egy része már a Nagy Péter által vezetett azovi hadjárat és következményei. A hangzatos cím és a tartalmi időkeret disszonanciája azonban nem rontja a kötet tartalmi gazdagságát, ami véleményünk szerint kötelező kézikönyvnek tekinthető, minden orosz hadtörténelemmel foglalkozó kutató számára. A tudományos értékre jelen esetben talán nem is annyira a szakirodalom mennyisége lehet zálog, hiszen be kell látnunk, hogy egy meglehetősen speciális témával állunk szemben. Az ennek ellenére is 97 tételt tartalmazó lista ellen kivetést talán csak annyit említenénk, hogy a forrásokat és a szakirodalmat nem választja külön. Előbbiből persze jóval kevesebb van, de minthogy egy összefoglaló történeti munkáról van szó, ez mindenképpen érthető. A szövegben lábjegyzetek formájában történik a hivatkozás, a képanyag pedig egyben van bekötve a kötet közepébe. A kötet ke-

ményborítású, aminek elején a birodalmi orosz flotta zászlója és a kötet címe látható.

Mielőtt a tartalomra rátérnénk, érdemes néhány szót szólni a kötet szerzőjéről. *Mihail Szergejevics Monakov* nemcsak történész, hanem sorhajókapitány is (ez a szárazföldi haderőknél az ezredesi rangnak felel meg),¹ napjainkig az Orosz Föderáció Fegyveres Erők Vezérkarának Katonai Akadémiáján² dolgozik. Publikációi alapján fő érdeklődési területének inkább a 20. századi haditengerészet tünik, 1999-es kandidátusi dolgozatának címe: *Az Orosz Haditengerészet-alkalmazás elméletének fejlődése 1921–1941 között*.³ Azonban a most recenzált mű sem előzmény nélküli, ugyanis már 2006-ban megjelent (*akkor Borisz Ivanovics Rogyinovval* közösen írva) egy hasonló tartalmú és időkeretben mozgó monográfiája: *Az orosz flotta története a világpolitika és gazdaság tükrében, X–XIX. század*.⁴ A kiadó ugyanúgy a Kucsukovo polje volt, amelynek fő profilja a történelemtudomány, azon belül is a hadtörténet köréből kikerülő könyvek megjelentetése.⁵

A Vlagyimir Ivanovics Kurojedov admirális⁶ által írt bevezetőből kiderül, hogy a fenti terjedelmi arányokkal kapcsolatos elképzelésünk nem volt minden ok nélküli, hiszen a kézben tartott munka egy 3 részes sorozat (kiadását tekintve utolsó, de időkeretét tekintve) első tagja, ugyanis a flotta 20. századi történetével (1900–1920; 1920–2000) két másik kötet foglalkozik, amelyeknek Monakov szintén társszer-

1 Михаил Сергеевич Монаков, доктор исторический наук, капитан 1 ранга.

2 Военная академия Генерального штаба Вооружённых сил Российской Федерации.

3 М. С. Монаков: Развитие теории применения отечественного Военно-Морского Флота в 1921–1941 гг. 1999. <https://www.dissercat.com/content/razvitie-teorii-primeneniya-otechestvennogo-voenno-morskogo-flota-v-1921-1941-gg> letöltve: 2021-01-21.

4 М. С. Монаков– Б. И. Родионов: История Российского флота в свете мировой политики и экономики X–XIX в. Москва, Кучково поле, 2006.

5 A Kucsukovo polje (Кучково поле) egyben egy történelmi terület is jelent Moszkva központjának északi részén. A kiadó a történelmen kívül még főként a művészet, a vallás és a politika témakörében jelentet meg könyveket.

6 Владимир Иванович Куроедов, 1997–2005 között az Orosz Haditengerészet admirálisa.

zője.⁷ A kötetek főszerkesztői tisztjét betöltő V. I. Kurojedov a bevezetőben még megemlíti a flotta történetében jelentős mérföldköveket, geopolitikai motivációkat, kidomborítja Oroszország hosszú küzdelmét a melegvizes tengeri kijáratokért, végül pedig összegzi, hogy mit várhatunk a könyvtől: az orosz tenger-politika fejlődésének ívét, jelentős tengeri ütközeteket és hatásait, a haditengerészet orosz államra gyakorolt hatásának bemutatását, de még a haditengerészetnek a művészetben és a tudomány fejlődésében betöltött szerepe is színre kerül. Célközönségnek elsősorban az állami közigazgatás, honvédelem területén dolgozókat tekinti, de természetesen minden olyan olvasót is, aki érdeklődik a hazai történelem iránt. (5–8.)

Az összesen hét fejezetből álló munka az első fejezetben veszi át a kezdetektől Nagy Péter uralkodásának végéig történő főbb folyamatokat és eseményeket, a második fejezet pedig a XVIII. század közepéig tartó – sokszor átmenetinek tekintett – időszakkal foglalkozik. A harmadik fejezettől kezdődően – akárcsak egy összefoglaló Oroszország-történetben – az egyes fejezetek időkeretei igazodnak az uralkodók regnálásának idejéhez: Nagy Katalin (harmadik fejezet), I. Pál és I. Sándor (negyedik fejezet), I. Miklós (ötödik fejezet), II. Sándor (hatodik fejezet). A záró, hetedik fejezet III. Sándor uralkodásával kezdődik, de az 1900-as évvel zárul, tehát már II. Miklós uralkodásának éveiben. Ami kissé zavaró, hogy két fejezetcím esetében az évszámok 1-1 évvel mégis eltérnek az uralkodási évek kezdetétől és végétől.⁸ A könyv végén egy nagyon rövid befejezés, majd a szakirodalom és a tartalomjegyzék található. Már az elején leszögeznénk, hogy roppant sajnálatos a személy- és helységnévmutató hiánya, ami az általunk említett kézikönyvszerű használatot sokban megkönnyítette volna. Ilyen nagyszabású és átfogó munka esetében nem lenne szabad sajnálni az időt és energiát egy névmutató elkészítésére. Mivel pedig a bevezetőben is megfogalmazták, hogy a kötetet a szélesebb közönség számára is ajánlják, indokoltnak tűnt volna egy fogalomtár elhelyezése is.

7 М. С. Монаков–Д. Ю. Козлов–А. А. Коряковцев–С. Л. Ташлыков–А. В. Шишов: История Российского флота. XX век. Т. 1–2. Москва, Кучково поле, 2016–2017.

8 Az ötödik és a hatodik fejezetek esetében következtlenül az alábbi időkeretek szerepelnek: 1826–1856, illetve 1856–1880.

Ahogy azt írtuk, az első fejezet (*A hajózás kezdetei és kialakulása Oroszországban [IX–XVIII. század első negyede]*⁹) első alfejezete (*Tengerhajózás a Régi Ruszban és a Moszkvai államban a IX. század közepétől 1695-ig*¹⁰) foglalkozik a kezdetektől 1695-ig terjedő időszak történetével. A nyitó esemény a 860-as Konstantinápoly elleni hadjárat és ostrom, amit számos hasonló esemény követ (a császárváros elleni utolsó ostrom 1043-ban volt). Kronologikus rendben történik az események kifejtése, de külön-külön az akkor még független rusz fejedelemségek szerint. Ennek megfelelően Bizánc mellett még olvashatunk a fejedelemségek egymás közötti konfliktusairól, a Balti-tenger vonatkozásában pedig svédekről és norvégokról, később aztán a Német Lovagrendről, lengyelekről és törökökről. Az Aranyhorda uralmáról csak említészerűen, olvashatunk, annak vége után pedig a hangsúly már érthetően a Moszkvai Nagyfejedelemségen van. Eddig, és ezt követően a célkeresztben nem is annyira a vízi hadviselés áll, hanem inkább csak a külpolitikai célok, igaz a XVII. század kapcsán már előkerülnek hajóleírások is, ami egyébként az egész kötetre jellemző innentől: a rendelkezésre álló források alapján a szerző részletezi az egyes hajók hosszát, szélességét, árbocainak, legénységének, majd később ágyúinak számát (9–26). A második alfejezetben (*Az azovi flotta létrehozása*¹¹) elkezdődik a péteri reformok sora, aminek történetét további négy alfejezetben olvashatjuk, míg a záró alfejezet (*Az orosz nemzeti haditengerészeti iskola születése [1696–1725]*¹²) az orosz tengeri hadviselés első időszakának fejlődéséről szól átfogóan.

A többi fejezet – egy-egy kivételtől eltekintve – már nagyon jól látható minta alapján épül fel: először az adott korszak tengerpolitikai és stratégiai céljainak ismertetéséről olvashatunk, aztán általában több alfejezeten keresztül a korszak történeti áttekintése következik,

9 Зарождение и становление морского дела в России (IX – первая четверть XVIII в.).

10 Мореходство в Древней Руси и Московском государстве с середины IX в. до 1695 г.

11 Создание Азовского флота.

12 Зарождение русской национальной школы военно-морского искусства (1696–1725)

majd a flotta-alkalmazás elméletének fejtegetése, végül pedig a hadtudomány által elért eredmények részletezésével zárul a fejezet. A történeti áttekintés fókuszában az egyes háborúk állnak, ezek adják a keretet. Az első fejezetben például a nagy északi háború (1700–1721) és a perzsa hadjárat (1722–1723), a második fejezetben Danzig (ma: Gdańsk, Lengyelország) 1734-es ostroma a lengyel örökösödési háború (1733–1735) során), orosz–török háború (1735–1739), svéd-orosz háború (1741–1743) és végül a hétéves háború (1756–1763). Ugyanígy II. Katalin uralkodása alatt a török elleni két (1768–1774, 1787–1791), és a svédek elleni háború (1788–1790), a XIX. század első negyedét bemutató negyedik fejezetben a napóleoni háborúk, az ötödik fejezetben ismét perzsák (1826–1828), törökök elleni harcok (1828–1829), majd a krími háború (1853–1856), a hatodik fejezetben pedig az utolsó, önálló orosz–török háború (1877–1878) következik. Minthogy a kötet utolsó fejezete által tárgyalt időszakban (1881–1900) már nem volt nagyobb harci esemény Oroszország történetében, a három kötelező alfejezet mellett csak egy általános áttekintésre kerül sor.

Egyes alfajezetek további részekre bomlanak, amelyet a téma nagysága vagy sokrétűsége indokolhatott. Első alkalommal az 1768–1774 között zajló orosz–török háború, amelynek két alegysége: Az első szigetvilági [égei-tengeri – DP] expedíció (1769–1774)¹³ és Az azovi és dunai flotta tevékenysége (1768–1774)¹⁴. A második a Napóleon-korabeli flottatörténet, amely öt kisebb egységre bomlik, földrajzi és/vagy kronológiai szempontok alapján. Végül az ötödik fejezetben egyszerűen csak egy alfejezetben kerül tárgyalásra a korszak flottatörténete, ami kisebb, de eltérő részegységekből áll (pl. perzsa hadjárat vagy orosz–török háború, vagy krími háború). Ez utóbbi kissé következetlennek tűnik, hiszen az 1826–1828 közötti perzsa háború és a krími háború között aligha van olyan szerves kapcsolat, mint a napóleoni háborúk bármelyik két eseménye között, de ez inkább szerkesztői, mint tartalmi hiba. A kötet tartalmát tekintve a hangsúly egyértelműen a tengeri hadi-

13 Первая Архипепаская экспедиция (1769–1774).

14 Действия Азовской и Дунайской флотилий (1768–1774).

flottán van, a tengeri kereskedelem és a folyami hajózás csak esetenként kerül említésre, utóbbi leginkább csak a tengeri kijáratok megszerzése előtti időkből.

Külön említésre méltó a képanyag. Az összesen 79 darab képet tartalmazó mellékletből 42 hajót, vagy hajókat ábrázol, illetve 22 portré is helyet kapott, amelyek uralkodókat vagy admirálisokat, a flottához kapcsolódó jelentős személyeket ábrázolnak. A fennmaradó képeken ostrom, csatajelenet, kikötő, ágyú, vagy valamilyen épület látható. Mivel sem a képek, sem az azokat tartalmazó oldalak nincsenek megszámozva, ezért egyértelmű, hogy a szövegben sajnos nem hivatkoznak egy-egy képre. Ebből kifolyólag felmerül a kétség a szöveg és a képanyag közötti szerves kapcsolatot illetően.

A XIX. század végéig nem mondható el az orosz flottáról, hogy világtörténeti szempontból rendkívüli szerepet játszott volna, a klasszikus, nyugat-európai tengeri hatalmak mellett nem említhető egy lapon (még ha az orosz flottának jutott is egy-egy, a Nyugat elismerését is kiérdemlő epizód). Ami a többi országhoz képest sajátossá teszi napjainkig Oroszország helyzetét, hogy egyszerre három olyan tengeren kell helytállnia, amelyeket jelentős szárazföld választ el egymástól, így nem elegendő csak egy ütőképes flotta, ahhoz hogy érdekeit tudja érvényesíteni egyből háromra van szüksége. Ezzel szemben még az Egyesült Államoknak is csak két egymástól távollévő tengerpartja van, amelyeket egyébként éppen a 20. század elején kiépített Panama-csatorna közelebb hoz egymáshoz.

A kötetről összességében elmondható, hogy a kitűzött korszakot nagy alaposággal és részletességgel mutatja be. A hiányérzetet semmiképpen sem ez okozhatja, hanem az a tény, hogy Oroszország esetében a világtengerekre való igazi kihajózás csak a XX. században történt meg, jelen kötet pedig csak az ehhez vezető utat mutathatja be: a két melegvízű tengerre való kijutást, az azok megtartására tett erőfeszítéseket, a Csendes-óceánon való színrelépést, majd további terjeszkedési és biztonságpolitikai koncepciókat és kísérleteket. A kötet tehát nem zár le semmilyen történetet, vélhetően csak egy lélegzetvételnyi szünetet tart, mielőtt kézbe venné az olvasó a következő két kötetet. Ehhez a szünethez azonban helytálló lehet

a befejezésben olvasható célok felidézése, amelyek a XIX. század végi orosz tengeri külpolitikát meghatározták: a csendes-óceáni kijáratok biztosítása a világkereskedelembé való bekapcsolódáshoz; az ország megvédése a külső, tengeri úton érkező agresszoroktól; a belföldi kereskedelmi hajózáshoz és egyéb tengeri tevékenységekhez szükséges feltételek megteremtése; kiemelt figyelem a sarkvidéki és távol-keleti partvidékek feltérképezésére (681. o.). Mindezek mellett, aki a XIX. század előtti orosz történelem diplomácia-, had- esetleg gazdaságtörténetét kutatja, mindenképpen haszonnal forgathatja a bemutatott monográfiát.

М. С. Монаков: История Российского флота. IX–XIX века. (Az orosz flotta története. IX–XIX. század.) Москва, Кучково поле, 2018. 688 о.

Dinnyés Patrik